

A background photograph of two students in a classroom. In the foreground, a girl with brown hair in two buns, wearing a yellow shirt, is seen from behind. In the background, a boy with blonde hair, wearing a striped shirt, is also seen from behind. They are sitting at a desk with a green chalkboard in the background.

**Een eindtoets
basisonderwijs geeft als
resultaat (1) een
uitspraak over de
beheersing van de
referentieniveaus
lezen, rekenen en
taalverzorging en (2) een
toetsadvies.**

Over de waarde van eindtoetsing in het basisonderwijs

■ Tamara van Schilt-Mol

Dr. T. M. M. L. van Schilt-Mol is lector Eigentijds beoordelen en beslissen bij het onderzoeksteam Kwaliteiten van Leraren, onderdeel van de Academie Educatie van de HAN University of Applied Sciences. Zij is daarnaast verbonden aan de Master Toetsdeskundige van Fontys Hogescholen. E-mail: Tamara.vanSchiltMol@han.nl

■ Marie-Anne Keizer-Mittelhaeuser

Dr. M. Keizer-Mittelhaeuser is projectmanager Toetsen Primair Onderwijs bij de divisie Centrale Toetsen en Examens bij Stichting Cito. E-mail: Marie-Anne.Mittelhaeuser@cito.nl

In april 2022 hebben veel achtstegroepers zich over één van de vijf verschillende eindtoetsen gebogen. Traditiegetrouw werd er ook dit jaar veel discussie gevoerd over de waarde van een eindtoets. Wordt er niet te vroeg geselecteerd? Wat zegt een eindtoets over een leerling? Het zijn terechte vraagstukken. Echter, daar waar argumenten die de waarde van de eindtoets ter discussie stellen breed gedeeld worden, worden argumenten die de waarde van de eindtoets belichten beduidend minder benoemd. Bovendien blijkt in de praktijk dat sommige tegenargumenten gebaseerd zijn op misconcepties of (onterechte) aannames. Voor een goede discussie is het vanzelfsprekend van belang om ook de (meer)waarde van eindtoetsen te belichten.

Eindtoetsen, een beknopte introductie

Sinds 2015 zijn basisscholen verplicht een leerlingvolgsysteem te gebruiken en een gestandaardiseerde eindtoets af te nemen. Gestandaardiseerd wil zeggen dat een specifieke eindtoets voor alle leerlingen hetzelfde meet en onder dezelfde omstandigheden wordt afgenomen en beoordeeld. Scholen hebben daarbij op dit moment de keuze uit vijf door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap toegelaten eindtoetsen.

Elke eindtoets geeft als resultaat (1) een uitspraak over de beheersing van de referentie-

niveaus lezen, rekenen en taalverzorging en (2) een toetsadvies.

De *referentieniveaus* omschrijven welke vaardigheden leerlingen op bepaalde momenten in het onderwijs moeten beheersen (OCW, z.d.). Voordeel van de referentieniveaus is, onder meer, dat het een hulpmiddel is om het onderwijs in de verschillende onderwijssectoren beter op elkaar aan te laten sluiten en dat voor alle betrokkenen helder is welk niveau een leerling beheerst en welke extra hulp de leerling eventueel nodig heeft (OCW, z.d.). De antwoorden van de leerling op de taal- en rekenopgaven maken inzichtelijk welke referentieniveaus een

leerling beheerst.

Het *toetsadvies* doet een uitspraak over het best passend vervolgonderwijs en komt tot stand op basis van de standdaardscore: deze standdaardscore is gebaseerd op de onderdelen taal en rekenen. Om te bepalen welke standdaardscore tot een specifiek toetsadvies leidt, wordt 'doorstroomonderzoek' uitgevoerd. In dit onderzoek wordt gekeken welk type vervolgonderwijs leerlingen met een specifieke standdaardscore na drie jaar in het voorgezet onderwijs volgen. De resultaten uit dit onderzoek worden benut om de cesuur – op basis waarvan een specifieke score gekoppeld wordt aan een specifiek advies – zo goed mogelijk vast te stellen. Doordat gebruikgemaakt wordt van de resultaten uit het doorstroomonderzoek is voorafgaand aan de afname van de eindtoetsen nog niet bekend wat de gemiddelde standdaardscore zal zijn of welk percentage leerlingen een specifiek toetsadvies zal behalen.

De waarde van eindtoetsen: de emancipatoire functie

Vaak wordt verondersteld dat de resultaten die door leerlingen op de eindtoets worden behaald doorslaggevend zijn bij het geven van een schooladvies. Het toetsadvies is echter nadrukkelijk niet hetzelfde als het schooladvies. De basis voor het advies over het best passende vervolgonderwijs ligt bij de leerkracht en wordt bepaald voordat de eindtoets wordt afgenomen. Dit beeld is breder dan een eindtoets ooit zou kunnen schetsen, omdat een leerkracht na acht jaar basisonderwijs niet alleen zicht heeft op resultaten bij Taal en Rekenen, maar ook op belangrijke factoren als motivatie, doorzettingsvermogen en sociaal-emotionele ontwikkeling. Op basis van dit bredere beeld geeft de leerkracht een voorlopig schooladvies aan de leerling.

Juist doordat de leerkracht de leerling goed kent, worden bij het nemen van beslissingen vaak aanvullende factoren meegewogen. Dit zijn onder meer factoren als het leergedrag van de leerling, het talent van de leerling, de mate

waarin een leerling aanmoediging nodig heeft (Resh & Sabbagh, 2016) of de thuissituatie van leerlingen. Hoewel het goed is dat deze factoren meegenomen worden in de beslissing, kunnen deze wel een mogelijk risico vormen voor het ideaal van gelijke kansen (Van Vijfeijken et al., 2021). Bij het inschatten en wegen van deze factoren spelen – onbewuste – vooroordelen een rol. Dit kan met name bij leerlingen uit gestigmatiseerde groepen (leerlingen met een lage sociaal-economische status, minderheidsgroepen en leerlingen met speciale leerbehoeften (Jussim & Harber, 2005; Rubie-Davies, 2015; Timmermans et al., 2015)), leiden tot een onjuiste inschatting van niveau of advisering (Van Vijfeijken et al., 2021).

De eindtoets kan, als gestandaardiseerde toets, gebruikt worden om op een objectieve en betrouwbare wijze informatie te krijgen over het best passend vervolgonderwijs. Het hebben van een objectief gegeven, naast het eigen oordeel, kan daarmee bijdragen aan het maken van juiste inschattingen (Brown & Hattie, 2012). Aan gestandaardiseerde toetsen als de eindtoets wordt daarom de emancipatoire functie toegekend (Mertens, 2016; Van Heek, 1968). De mate waarin leraren van mening zijn dat het afnemen van gestandaardiseerde toetsen relevant is voor het voorkomen van kansengelijkheid, beïnvloedt echter de manier waarop zij daarvan gebruikmaken (Brown & Hattie, 2012; Van Vijfeijken et al., 2020). Voor het vervullen van de emancipatoire functie is het onderkennen van de waarde van eindtoetsen daarom van belang.

De positie van het toetsadvies

Het toetsadvies biedt, naast het voorlopige schooladvies, dus objectieve informatie die kan helpen bij het geven van het definitieve schooladvies. Juist de positie van het toetsadvies ten opzichte van het schooladvies is van groot belang voor de (meer)waarde van de eindtoets. De leerkracht geeft, voordat de eindtoets is gemaakt, een voorlopig schooladvies. Zodra

het toetsadvies bekend is, kan de leerkracht dit advies gebruiken om het voorlopige schooladvies vast of bij te stellen. Binnen de huidige wetgeving moet de school het voorlopige schooladvies alleen heroverwegen als het toetsadvies hoger is dan het voorlopige schooladvies. In de nieuwe Wet Doorstroomtoetsen PO, die in schooljaar 2023-2024 zal ingaan, wordt de positionering van het toetsadvies binnen schooladvisering enigszins gewijzigd (zie tekstkader). Daar waar een leerkracht binnen de huidige wetgeving er bij een hoger toetsadvies na de verplichte heroverweging van het voorlopige schooladvies voor kan kiezen om het schooladvies niet bij te stellen, is het bijstellen binnen de nieuwe wetgeving het uitgangspunt. Deze wijziging doet niets af aan de professionaliteit van de leerkracht, maar biedt leerlingen wel meer kansen.

De waarde van de eindtoets als objectief tweede gegeven werd expliciet zichtbaar toen in 2020 vanwege de schoolsluitingen de afname van de eindtoets werd afgelast. Ondanks dat dit het enige juiste besluit was gegeven de uitzonderlijke omstandigheden, was het wegvallen van de eindtoets zoals verwacht (Geven, 2020) niet geheel zonder gevolgen voor specifieke groepen leerlingen. Uit een vergelijking van de definitieve schooladviezen in 2019 en 2020 bleek dat de schooladviezen in 2020 lager waren. Dat is uiteraard niet verassend, gegeven dat jaarlijks ongeveer 10% van de voorlopige schooladviezen naar boven wordt bijgesteld naar aanleiding van het toetsadvies. Het wegvallen van de eindtoets maakte dat niet mogelijk. Bovendien bleek uit het CBS-onderzoek naar de effecten van het niet afnemen van de eindtoets in 2020 (CBS, 2021) dat meisjes en minderheidsgroepen (via het schooladvies) een duidelijk lager advies kregen.

Voor zowel de huidige als de toekomstige wetgeving geldt dat het toetsadvies geen nadelige gevolgen kan hebben met betrekking tot het schooladvies: het schooladvies mag op basis

Het toetsadvies is niet hetzelfde als het schooladvies.

van het toetsadvies niet naar beneden worden bijgesteld. Deze beperkte rol van het resultaat van eindtoets is passend, gegeven het beperkte beeld dat een eindtoets kan schetsen van de capaciteiten van een leerling.

Misconcepties en aannames

In de discussie over de waarde van eindtoetsen komen met regelmaat enkele misconcepties en aannames naar voren. Enkele hiervan werken we uit.

1. *Bij de eindtoets is sprake van een relatieve normering, hierdoor krijgt ieder jaar eenzelfde percentage leerlingen een specifiek toetsadvies.*

Dit is niet het geval. Bij een relatieve normering is het toetsadvies van een leerling afhankelijk van de prestaties van andere leerlingen die de eindtoets hebben gemaakt. Echter, de basis van de normering van eindtoetsen is het doorstroomon-

derzoek. Het is daarmee van tevoren niet te bepalen welk percentage leerlingen een specifiek toetsadvies zal behalen of wat de gemiddelde standardscore zal zijn. Dat desalniettemin gevonden wordt dat door de tijd heen percentages behaalde toetsadviezen redelijk gelijk zijn, valt prima te verklaren (voorlopige schooladviezen zijn bijvoorbeeld ook constant over jaren), maar wordt niet veroorzaakt door een normering die daarop aanstuurt.

2. *In een toets moeten opgaven zitten die leerlingen niet goed maken of in het curriculum niet aan bod zijn geweest.*

Opgaven in eindtoetsen moeten voldoen aan de eisen in het Toetsbesluit dat in 2014 is vastgesteld door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW, 2014). Het is daarom zeer onwaarschijnlijk dat er opgaven in de eindtoets zitten over onderwerpen die niet in het curriculum aan bod zijn geweest. De ervaring leert ook dat opgaven die gebaseerd zijn op het curriculum lang niet door alle leerlingen goed gemaakt worden.

3. *Het sturen op ongelijke onderwijsuitkomsten is een expliciete doelstelling van de eindtoets.*

Gegeven dat er geen sprake is van een relatieve normering is dit niet waar. Het doel van de eindtoets is het geven van een objectief tweede gegeven over het best passend vervolgonderwijs, en een uitspraak doen over het al dan niet behalen van de referentieniveaus. Verschillende niveaugroepen die eventueel binnen het onderwijs gebruikt worden in leerlingvolgsystemen worden nadrukkelijk niet gebruikt binnen de context van de eindtoets.

4. *De eindtoets selecteert te vroeg.*

De discussie rondom vroege selectie wordt vaak verbonden aan de discussie rondom de waarde van eindtoetsing. Het is daarbij goed om te realiseren dat het niet de eindtoets is die vroeg selecteert. Het moment van selecteren in het Nederlandse

onderwijs, en daarmee de opbouw van het onderwijsstelsel, zijn grote maatschappelijke vraagstukken die veel verder gaan dan het daadwerkelijke instrument dat voor dat selectiemoment wordt gebruikt. Bovendien, wanneer er later wordt geselecteerd, bijvoorbeeld na het tweede of derde leerjaar in het voortgezet onderwijs, dan kan en zal er nog steeds discussie plaatsvinden over welk type informatie de basis mag vormen voor die selectie.

Tot slot

De eindtoets is een instrument met waarde, maar alleen als het op de juiste manier wordt ingezet en de juiste plaats krijgt in hetwijssysteem: náást het professionele oordeel van de leerkracht. Echter, hoe de eindtoets wordt ervaren, hangt voor een heel belangrijk deel af van hoe betrokkenen als toetsontwikkelaars, ouders en leerkrachten omgaan met de toets. Het is dan ook geruststellend dat alle partijen in de jaarlijks terugkerende discussie hetzelfde doel hebben: recht doen aan de leerling. ■

Referenties

- Brown, G. & Hattie, J. (2012). The benefits of regular standardized assessment in childhood education: Guiding improved instruction and learning. In S. Suggate & E. Reese (Eds.), *Contemporary debates in child development and education* (pp. 287–292). Routledge.
- CBS (2021). De schooladviezen in groep 8: verschillen tussen groepen leerlingen. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/de-schooladviezen-in-groep-8-verschillen-tussen-groepen-leerlingen>
- Geven, S. (2020). Afblazen basischool-eindtoets leidt tot verwarring en mogelijk ongelijke kansen. Verkregen op 3 mei 2022, via: <https://www.socialevraagstukken.nl/afblazen-basischool-eindtoets-leidt-tot-verwarring-en-mogelijk-ongelijke->

kansen/

- Jussim, L., & Harber, K. (2005). Teacher expectations and self-fulfilling prophecies: Knowns and unknowns, resolved and unresolved controversies. *Personality and Social Psychology Review*, 9(2), 131-155.
- Mertens, F. (2016). *'Vijven en Zessen' van Prof. Adriaan de Groot een boekje dat geschiedenis maakte*. Wolf Legal Publishers (WLP).
- OCW (2014). Toetsbeleid PO. Verkregen op 3 mei 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2014/01/20/toetsbesluit-pooverheid>. nl
- OCW (z.d.). Referentieniveaus taal en rekenen. Rijksoverheid.nl. Verkregen op 3 mei 2022, van via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/taal-en-rekenen/referentiekader-taal-en-rekenen>
- Resh, N., & Sabbagh, C. (2016). Justice and education. In C. Sabbagh & M. Schmitt (Eds.), *Handbook of social justice theory and research*, 349-367. Springer.
- Rubie-Davies, C. (2015). *Becoming a high expectation teacher: Raising the bar*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Timmermans, A., Kuyper, H., & Van der Werf, M.P.C. (2015). Accurate inaccurate or biased teacher expectations: Do Dutch teachers differ in their expectations at the end of primary education? *British Journal of Educational Psychology*, 85, 459-478.
- Van Heek, F. (1968). *Het verborgen talent. Milieu schoolkeuze en schoolgeschiedenis*. Boom.
- Van Vijfeijken, M., Buijs, E., & Van Schilt-Mol, T. (2021). Rechtvaardig beoordelen en beslissen. In M. van Vijfeijken (Red.). *Wat is eerlijk? Werken aan kansengelijkheid in het onderwijs*. Uitgeverij Pica.
- Van Vijfeijken, M., Buys, E. & Van Schilt-Mol, T. (2020). Gelijke kansen door gestandaardiseerde toetsen: wat vindt de leraar? *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* 41(4), 302-312.

Wet doorstroomtoetsen

Vanaf schooljaar 2023-2024 zullen er geen 'eindtoetsen' meer zijn die worden afgenomen in april, maar wordt in februari de zogenoemde 'doorstroomtoets' afgenomen. Concreet betekent dit het volgende:

- De toetsen worden minder gezien als *afsluitende* toets van het basisonderwijs. Door de toets in februari af te nemen (ongeveer vergelijkbaar met de midden toetsen in de klassen 3 t/m 7), is er ook na de toets nog veel ruimte iets te doen met de resultaten uit de toets.
- Er komt een vaste aanmeldweek voor het voortgezet onderwijs (de week voor 1 april).
- In de huidige situatie krijgen de leerlingen rond januari/februari het schooladvies, moeten zij zich rond maart aanmelden voor een middelbare school en maken ze in april de eindtoets waarvan ze in mei de uitslag ontvangen. In de huidige wet moeten scholen het schooladvies *heroverwegen* als leerlingen een hoger toetsadvies hebben, maar doordat de aanmeldingen dan al rond zijn, levert het daadwerkelijke bijstellen soms hele praktische bezwaren op (een leerling kan bijvoorbeeld dan niet meer terecht op zijn/ haar voorkeurschool). In de nieuwe wet is het uitgangspunt '*verplicht bijstellen tenzij*'. Dit betekent concreet dat een schooladvies in principe naar boven bijgesteld *moet* worden bij een hoger toetsadvies. De school kan gemotiveerd hiervan afwijken, als zij dit niet in het belang van de leerling acht. Bijstellen naar beneden mag nog steeds niet. Door de vaste aanmeldweek en de nieuwe planning van de doorstroomtoets, hebben scholen de tijd om het schooladvies eventueel bij te stellen op basis van het toetsadvies en hebben leerlingen de gelegenheid zich voor de voorkeurschool aan te melden.
- Het College voor Toetsen en Examen is in de nieuwe wet verantwoordelijk voor het vaststellen van de kwaliteit van alle doorstroomtoetsen en de toelating van een doorstroomtoets. Stichting Cito zal het CvTE hierbij ondersteunen.
- Stichting Cito wordt verantwoordelijk voor het maken van de overheidstoets die aangeboden zal worden naast de doorstroomtoetsen van private aanbieders.